

Микола КУРАЧ,

orcid.org/0000-0002-7694-9007

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи*

*Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
(Кременець, Тернопільська область, Україна) kurachnick@meta.ua*

Ростислав ГАРМАТЮК,

orcid.org/0000-0001-8307-3042

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
(Кременець, Тернопільська область, Україна) harmatiuk.rostyslav@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СПЕЦРИСУНКУ

У статті обґрунтовано необхідність включення до змісту професійно-графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання пропедевтичної навчальної дисципліни «Спецрисунок», спрямованої на формування практичних умінь і навичок з техніки та композиції рисунку, виховання у студентів художньо-естетичного сприйняття навколишнього світу і предметного середовища, розвиток просторої уяви та фантазії, пізнавальної і творчої активності, естетичного смаку тощо.

Авторами статті акцентується увага на основних методичних аспектах формування графічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення спецрисунку. Доведено необхідність належного опанування студентами системою знань з теорії рисунку для успішного виконання комплексу практичних вправ різного рівня. Встановлено, що при навчанні спецрисунку мають переважати короткострокові графічні вправи (замальовки, начерки), що зумовлює успішність початкового етапу навчання студентів. Важливе значення відводиться психофізіологічним аспектам зорового сприйняття графічного змісту рисунку; наголошується на важливості забезпечення міждисциплінарних зв'язків між фаховими дисциплінами, які формують графічну компетентність майбутніх учителів трудового навчання. Особлива роль відводиться позааудиторній самостійній роботі студентів.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження дав змогу виокремити найбільш ефективні методи навчання спецрисунку (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, творчий), вибір яких зумовлюється змістом програмного матеріалу, необхідного для засвоєння студентами, а також ступенем розвитку індивідуальних здібностей та творчих якостей особистості здобувачів освіти.

Запропонована методика навчання спецрисунку спирається на сучасні досягнення педагогічної науки, відображає особливості взаємодії викладача та студентів й реалізується через усвідомлення цілей і завдань професійно-графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Ключові слова: *графічна компетентність, графічна підготовка, графічні завдання, професійна підготовка, вчитель трудового навчання, спецрисунок.*

Mykola KURACH,*orcid.org/0000-0002-7694-9007**Doctor of Science in Pedagogy, Professor,
Vice Rector for Scientific Affairs**Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy
(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) kurachnick@meta.ua***Rostyslav GARMATYUK,***orcid.org/0000-0001-8307-3042**Candidate of Technical Sciences,**Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Labor Training and Technologies
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy
(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) harmatiuk.rostyslav@gmail.com*

METHODICAL ASPECTS OF FORMING THE GRAPHIC COMPETENCE OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS IN THE PROCESS OF STUDYING A SPECIAL DRAWING

The article substantiates the need to include the propaedeutic discipline «Special drawing» in the content of professional-graphic training of future teachers of labor training, aimed at forming practical skills and abilities in the technique and composition of drawing, education of students' artistic and aesthetic perception of the surrounding world and subject environment, development of a spacious imagination and fantasy, cognitive and creative activity, aesthetic taste, etc.

The authors of the article focus attention on the main methodological aspects of the formation of graphic competence of future teachers of labor education in the process of studying special drawing. The necessity of students' proper mastery of the system of knowledge on the theory of drawing in order to successfully perform a set of practical exercises of various levels has been proved. It has been established that short-term graphic exercises (sketches) should predominate when teaching special drawing, which determines the success of the initial stage of students' training. Important importance is attached to the psychophysiological aspects of visual perception of the graphic content of the drawing; the importance of ensuring interdisciplinary connections between professional disciplines that form the graphic competence of future teachers of labor education is emphasized. A special role is assigned to independent work of students outside the classroom.

The analysis of literary sources on the research problem made it possible to single out the most effective methods of teaching special drawing (informational-receptive, reproductive, problematic, creative), the choice of which is determined by the content of the program material necessary for students to learn, as well as the degree of development of individual abilities and creative qualities of the personality of the students of education.

The proposed method of teaching special drawing is based on the modern achievements of pedagogical science, reflects the peculiarities of the interaction between the teacher and students and is realized through the awareness of the goals and tasks of the professional-graphic training of future teachers of labor education.

Key words: *graphic competence, graphic preparation, graphic tasks, professional training, labor training teacher, special drawing.*

Постановка проблеми. Аналіз змісту освітніх програм підготовки фахівців за спеціальністю 014 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)» різних педагогічних ЗВО України показав, що лише у 12-ти з них (54 %) передбачено вивчення навчальної дисципліни (освітньої компоненти) «Рисунок», зміст якої спрямовується на опанування студентами способів реалістичного зображення, освоєння засобів художньої виразності, формування інтересу до образотворчого мистецтва, стимулювання емоційної чутливості та віри у власні сили, активізацію мисленнєвих процесів особистості, виховання естетичного смаку тощо. Однак у більшості випадків ця навальна дисципліна має різноплановий, оглядовий характер, читається на 1 курсі за вибором студента та розрахована на 2 – 3 кредити ECTS, що свідчить про її низький «коефіцієнт корисної дії».

Відтак, у контексті проблеми дослідження доцільним вбачається обов'язкове вивчення майбутніми вчителями трудового навчання пропедевтичної навчальної дисципліни «Спецрисунок», яка складає основу підготовленості студентів до майбутньої творчої професійно-графічної діяльності. У цьому контексті актуальним є твердження Л. Корницької, яка зазначає, що «оволодіння майстерністю спецрисунку, тобто передачі зображення основними графічними засобами (лінією, штрихом, крапкою, плямою) та виявлення їх образного характеру, є важливим етапом підготовки майбутніх інженерів-педагогів» (Корницька Л., 2010: 85). Природно, що вивчення спецрисунку при підготовці майбутніх учителів трудового навчання до творчої професійно-графічної діяльності має спиратися на основні

принципи традиційної системи навчання академічного рисунку.

На жаль, нині у вітчизняній теорії та практиці підготовки вчителів трудового навчання відсутній єдиний підхід до розробки змісту та методики викладання рисунку (спецрисунку) як пропедевтичного курсу для творчої професійно-графічної діяльності майбутніх фахівців.

Аналіз досліджень. У сучасній науковій та навчально-методичній літературі відсутній єдиний підхід щодо використання методів навчання спецрисунку як пропедевтичної дисципліни в системі професійно-графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, а зміст більшості підручників і посібників спрямований передовсім на розкриття послідовності навчання класичного академічного рисунку. Існують поодинокі літературні джерела з питань методики навчання рисунку майбутніх дизайнерів, проте, на жаль, у них не представлено методичних рекомендацій щодо організації процесу навчання рисунку, тобто не розкрита система впорядкованих дій педагога, який за допомогою різних дидактичних засобів і прийомів організовує пізнавальну, практичну і творчу діяльність студентів із засвоєння основ графічної грамоти. Однак, необхідно наголосити, що основи дидактики художньої освіти достатньо ґрунтовно представлені С. Ломовим, особливості методики викладання образотворчого мистецтва в школі – у підручниках і посібниках Г. Виноградової, В. Кузіна, М. Ростовцева, Н. Сакуліної, Н. Сокольникової та ін.

Висвітлення сучасних методів навчання графічної грамоти (зокрема мистецький аспект) найбільш змістовно представлено у навчальному посібнику О. Рудницької (Рудницька О., 2005). Цінність цього посібника полягає у тому, що в ньому розкриті сучасні досягнення теорії та практики викладання дисциплін художньо-естетичного циклу, схарактеризовані культурологічні та психолого-педагогічні концепції розвитку творчої особистості, окреслені пріоритетні напрями подальшого вдосконалення мистецької освіти, висвітлені методологічні засади організації навчально-виховного процесу, розкритий взаємозв'язок колективних й індивідуальних форм організації навчання художньо-графічних дисциплін.

Таким чином, незважаючи на численність наукових праць, проблема формування графічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання, зокрема у процесі вивчення спецрисунку, залишається недостатньо висвітленою, що породжує необхідність подальших наукових розвідок.

Відтак, **мета статті** полягає у дослідженні методичних аспектів формування графічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення спецрисунку.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання необхідним постає вивчення студентами навчальної дисципліни «Спецрисунк», спрямованої на формування практичних умінь і навичок з техніки та композиції рисунку, виховання у студентів художньо-естетичного сприйняття навколишнього світу і предметного середовища, розвиток просторої уяви та фантазії, пізнавальної і творчої активності, естетичного смаку тощо.

Зміст навчального курсу «Спецрисунк» передбачає:

- ознайомлення студентів із закономірностями сприйняття навколишнього світу;
- детальне вивчення й побудову форм предметів із використанням різноманітних графічних засобів виразності;
- формування знань із теорії перспективи як основи реалістичного зображення, принципів і способів побудови перспектив;
- розкриття закономірностей світлотіні, її ролі у візуальному сприйнятті та виявленні форми, об'єму та конструкції предмета;
- формування практичних умінь і навичок застосування художніх технік і матеріалів та ін.

Враховуючи специфічні особливості процесу навчання студентів художньо-графічної грамоти, доцільно розкрити методичні аспекти навчання студентів спецрисунку:

1. Зважаючи на те, що студенти повинні бути добре підготовлені до успішного засвоєння основ професійно-графічної діяльності, необхідно озброїти їх знаннями з теорії рисунку у процесі послідовного виконання комплексу практичних вправ різного рівня. Це положення зумовлене не лише потребою набуття студентами елементарних теоретичних знань із теорії рисунку, але й необхідністю ефективного здійснення подальшої професійно-графічної діяльності. Практика підтверджує, що поступово опановуючи термінологію, закони і правила художньо-графічної грамоти, студенти швидше засвоюють новий навчальний матеріал, відкриваючи можливість введення елементів творчості у процес навчання рисунку.

Основні положення теорії рисунку слід викладати у контексті тих практичних завдань, які виконуються студентами, починаючи з найелементарніших вправ. На початку вивчення дисципліни «Спецрисунк» графічні завдання усвідомлюються

студентами через компонування, організацію образотворчої площини у процесі виконання навчальних рисунків та етюдів. При цьому важлива роль відводиться аналізу творів образотворчого мистецтва під час вступних бесід, а також при обговоренні самостійно виконаних студентами робіт.

2. У процесі засвоєння студентами основ графічної грамоти провідна роль належить саме спецрисунку, що зумовлено не лише традиційною художньо-графічною практикою, а й психофізіологією зорового сприйняття. У цьому контексті Ж. Піаже обґрунтував первинність рисунка перспективи відносно інших видів графічних зображень, стверджуючи, що рисунок дає змогу краще зрозуміти проективний простір в його конкретній або практичній формі (Піаже Ж., 1987: 328). Отже, якщо у студента виникають труднощі з виконанням рисунку, йому буде складно досягнути творчих результатів у професійно-графічній діяльності. Чим краще студент володітиме мистецтвом рисунку, тим легше він зможе візуалізувати власні задуми.

3. На відміну від традиційного академічного навчання рисунку у художніх закладах освіти, яке побудоване на навчальних постановках і пленерах, доцільним вбачається навчання короткотерміновим рисункам і начеркам. Це зумовлено необхідністю вироблення у студентів умінь і навичок швидко та правильно визначати і передавати в рисунку пропорції предметів, їх перспективну та конструктивну побудову. Тривалі за часом виконання рисунки, які передбачають зображення тональних відношень форм предметів, використовуються наприкінці вивчення дисципліни «Спецрисунок» у вигляді завершальних вправ, відведених переважно на самостійну позааудиторну роботу студентів.

4. Практика викладання спецрисунку переконливо доводить, що цю графічну дисципліну, а також інші фахові дисципліни, які формують графічну компетентність майбутніх учителів трудового навчання («Нарисна геометрія», «Креслення», «Комп'ютерна графіка» та ін.), необхідно викладати на основі забезпечення міжпредметних зв'язків. Це дозволяє цілеспрямовано та з урахуванням індивідуальних можливостей студентів проектувати навчальний процес, забезпечувати тісний взаємозв'язок теорії та практики, здійснювати необхідний контроль і коригування перебігу аудиторної та позааудиторної самостійної роботи. При цьому викладач має можливість оперативно реагувати на різні непередбачувані обставини, які виникають у практичній діяльності студентів, дещо видозмінювати, варіювати співвідношення

кількості та послідовності виконання художньо-графічних вправ, акцентувати увагу на помилках і недоліках, швидко здійснювати коригування, вносити зміни в освітній процес.

5. Обмеженість навчального часу спонукає продуктивніше використовувати позааудиторну самостійну роботу студентів. Тому різноманітні завдання на композиційну побудову (тематичні натюрморти побутових предметів, одягу й аксесуарів, начерки і замальовки інтер'єрів, екстер'єрів, елементів архітектури тощо) виконуються лише у позааудиторний час, а викладач при цьому виконує роль тьютора-консультанта. Ця позааудиторна робота має носити системний і планований характер, який враховує індивідуальні можливості та здібності кожного студента (Журач М., 2015: 35).

Навчання спецрисунку будується на переважанні натурального малювання, причому первинні вправи, спрямовані на вироблення необхідної моторики руки (вправи на виконання ліній, штрихів, тушуваль та ін.), доцільно віднести на самостійне засвоєння студентами. Однак тут варто наголосити, що ці різноманітні за складністю вправи відпрацьовуються студентами з обов'язковим подальшим коригуванням викладачем. Залежно від індивідуальних успіхів студентів, вправи з «постановки руки» пропонуються упродовж перших 2–3 тижнів занять у вигляді комплексу індивідуальних завдань, що виконуються у позааудиторний час.

При навчанні спецрисунку мають переважати короткострокові графічні вправи. На початковій стадії навчання студентам важливо навчитися швидко і впевнено зображати реальні об'єкти та їх конструктивні елементи у перспективі, правильно передавати пропорції, розвивати окомір. Досвід свідчить, що саме короткострокові вправи з рисунку зумовлюють успіх початкового етапу навчання студентів.

На початкових етапах навчання студентів доцільно ознайомити з художніми матеріалами та навчити прийомів роботи з цими матеріалами. Важливо, щоб кожен студент умів правильно підібрати найбільш зручні для себе художні матеріали та інструменти: графіт, кольорові олівці, пастель, кулькова ручка, фломастери (маркери), перо, вологі матеріали (туш, акварель), папір, додаткові інструменти (лінійки, креслярські кутники, транспортири, лекала, циркулі, ножиці, макетні ножі, ластик, аерозолі-фіксативи, клейка стрічка та ін.). У кожному конкретному випадку вибір художнього матеріалу та додаткових інструментів зумовлюється особливостями графічного завдання, яке ставиться перед студентами.

Зауважено, що на початку навчання студенти віддають перевагу кольоровим матеріалам, на відміну від чорно-білих, полюбують працювати здебільшого фломастерами, а аквареллю, навпаки, – побоюються, оскільки недостатньо володіють цією складною художньою технікою. У міру накопичення досвіду, формування навичок художньо-графічної грамоти, питання, пов'язані з вибором художнього матеріалу, студенти зазвичай вирішують самостійно.

Практика свідчить, що використання сучасних художніх матеріалів активізує творчий процес. Водночас необхідно враховувати, що надмірний інтерес до нових матеріалів може захопити студентів розмаїттям створюваних ними ефектів, а це вплине на правильність виконання зображень. Тому необхідно прагнути, щоб студенти поступово набували вмінь правильно підбирати художні матеріали, найбільш відповідні для втілення натурної постановки чи задуму.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження уможливорює відбір найбільш ефективних методів навчання спецрисунку майбутніх учителів трудового навчання, зокрема:

1. *Інформаційно-рецептивний метод.* Згідно з цим методом діяльність педагога полягає у передачі певної теоретичної інформації та здійснюється у формі лекцій, вступних бесід перед навчальними натурними постановками; педагогічних установок, спрямованих на усунення помилок під час виконання рисунку, коментування під час екскурсій в художні музеї, на виставки, вернісажі, в майстерні відомих митців різних жанрів і стилів. При цьому педагог використовує різноманітні засоби навчання: наочні посібники, зразки навчальних робіт, репродукції тощо. Діяльність студентів спрямовується на засвоєння отриманої інформації усіма органами сприйняття та здійснюється у формі засвоєння лекційного матеріалу, бесід, установок педагога, конспектування в спеціальних зошитах, виконання схематичних рисунків із питань теорії та методики художньо-графічної грамоти, опрацювання різноманітної навчальної та методичної літератури.

За допомогою інформаційно-рецептивного методу розв'язуються завдання із засвоєння майбутніми вчителями трудового навчання теоретичних знань в обсязі, необхідному для подальшого здійснення професійно-графічної діяльності. Цей метод застосовується у взаємозв'язку та, зазвичай, переує іншим методам навчання спецрисунку.

2. *Репродуктивний метод* передбачає демонстрування педагогом способів, прийомів художньо-графічної діяльності, методичної послідов-

ності виконання різних видів зображень, способів використання художніх матеріалів та інструментів. Показ здійснюється у вигляді рисунків, які виконуються на окремих аркушах паперу як для усієї групи студентів, так й індивідуально у випадку необхідності додаткових дидактичних впливів.

При використанні цього методу діяльність педагога носить дидактично спрямовуючий, коригувальний характер, а студент виконує практичні роботи з натури за допомогою комплексу різноманітних вправ. Цей метод використовується упродовж усього періоду навчання спецрисунку та є основним у формуванні практичних умінь і навичок.

3. *Проблемний метод* використовується лише після того, як у студентів сформується певні умінь та навички художньо-графічної діяльності. Він вважається перехідним до вищого за рівнем творчого методу навчання. У цьому випадку діяльність педагога полягає в постановці перед студентами проблемної ситуації. Так, наприклад, їм пропонується завдання на самостійне виконання перспективного зображення різноманітних форм на основі куба або призми у складному ракурсі. Хоча студенти вже зображували куб чи призму у фронтальному положенні, це завдання викликає у них певні труднощі, зокрема мисленневого характеру. Тому цей метод сприяє підвищенню рівня самостійності й пізнавальної активності здобувачів освіти.

Необхідно зазначити, що на початку навчання спецрисунку проблемний характер повинен бути притаманний більшості індивідуальних графічних завдань, які пропонуються студентам на самостійну позааудиторну роботу. Завдяки цьому створюється достатньо міцне підґрунтя у майбутньому для композиційних пошуків під час виконання художніх проєктів. Після виконання студентами проблемних графічних завдань викладачеві необхідно провести аналіз кожної виконаної роботи та вказати на характерні недоліки і помилки. Це дає змогу підвищити ефективність застосування проблемного методу та перейти до наступного творчого методу навчання.

4. *Творчий метод* передбачає застосування навичок репродуктивної образотворчої діяльності в змінній, нестандартній ситуації. Він використовується, аналогічно проблемному методу, після засвоєння основних теоретичних положень рисунку та виконання початкових вправ, наприклад, при засвоєнні прийомів роботи з пастеллю. Так, студентам пропонується завдання на дослідження світлотіньових характеристик об'єкта при зміні напряму або сили освітлення. При цьому студенти виконують етюд нової навчальної постановки натюрморту з

геометричних тіл, які перекривають одне одного та підсвічені з декількох напрямів.

Застосування творчого методу навчання сприяє активізації самостійної роботи студентів при незначній коригувальній ролі викладача. У процесі творчого навчання спецрисунку здійснюється поетапне засвоєння студентами творчої художньо-графічної діяльності: від виконання зображень із пам'яті й уяви до самостійного відтворення композиційно складних натюрмортів за власним задумом. При використанні цього методу важлива роль належить викладачеві, який організовує процес навчання у формі евристичних бесід для обговорення графічних завдань творчого характеру, виконаних студентами у позааудиторний час.

Схарактеризовані методи навчання (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, творчий) передбачають застосування різних методичних прийомів навчання, а їх вибір передовсім залежить від змісту програмного матеріалу, а також індивідуальних здібностей та творчих якостей особистості студентів.

Висновки. Таким чином, у процесі вивчення спецрисунку майбутні вчителі трудового навчання оволодівають різними художніми матеріалами та техніками, виконують зображення геометричних тіл у різних ракурсах із обов'язковим виявленням і передачею їх форми завдяки конструктивній побудові та світлотіньовим відношенням, вивчають перспективні зображення та пропорційні скорочення, здійснюють ескізування об'єктів за уявою або власним задумом.

Практика підтверджує, що поступово оволодіваючи термінологією, законами і правилами художньо-графічної грамоти, студенти швидше засвоюють новий навчальний матеріал, відкриваючи можливість уведення елементів творчості у процес навчання рисунку. При цьому ступінь оволодіння уміннями та навичками передачі задуму у вигляді клазур чи ескізу-ідеї, розробки різних варіантів ескізних рисунків визначає рівень графічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання й, відповідно, здатність до творчої професійно-графічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корницька Л. А. Педагогічні засади використання етнодизайну у професійній підготовці інженерів-педагогів швейного профілю: дис. канд. пед. наук. Київ, 2010. 285 с.
2. Курач М. С. Особливості вивчення спецрисунку в контексті пропедевтичної підготовки студентів до художньо-проектної діяльності. *Теорія і методика виховання: науково-педагогічний вісник*. Вип. 5. Херсон: Видавець Грін Д.С., 2015. С. 33–37.
3. Пиаже Ж. Как дети образуют математические понятия. *Хрестоматия по психологии: учеб. Пособие*. 2-е изд., перераб. и доп. / Сост. В. В. Мироненко; под ред. А. В. Петровского. Москва: Просвещение, 1987. С. 325–331.
4. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. 357 с.

REFERENCES

1. Kornytska L.A. (2010). Pedagogical principles of the use of ethnodesign in the professional training of engineers-pedagogues of the sewing profile: Candidate's thesis. Kyiv, 285 p. [in Ukrainian].
2. Kurach M.S. (2015). Osoblyvosti vyvchennia spetsrysunka v konteksti propedevtychnoi pidhotovky studentiv do khudozhno-proektnoi diialnosti [Peculiarities of studying special drawing in the context of propaedeutic preparation of students for artistic and project activities]. *Teoriia i metodyka vykhovannia: naukovo-pedahohichnyi visnyk*. Kherson: Vydavets Hrin D.S. Vol. 5. pp. 33–37. [in Ukrainian].
3. Piazhe Zh. (1987). Kak deti obrazuyut matematicheskie ponyatiya. *Khrestomatiya po psikhologii* [How do children form mathematical concepts. Reader in psychology]. Moskva: Prosveshchenie. pp. 325–331. [in Russian].
4. Rudnytska O.P. (2005). Pedagogika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]. Ternopil: Navch. knyha – Bohdan. 357 p. [in Ukrainian].